

Tekel Özelleştirmesinin Sonuçları

Tülay Özerman*

25 Haziran 2008 tarihli gazete manşetlerine “sıcak yazda Hükümeti rahatlatan ödeme”, “ tek seferde en yüksek yabancı sermaye ülkemize geliyor” çılgınlıklarıyla yansıyan ikinci özelleştirme dalgasıyla birlikte bir devir kapanmış ve TEKEL’in alkollü içki dışındaki en önemli sınai faaliyeti de sona erdirilmiştir.

Türkiye’de özelleştirme uygulamalarının başladığı tarihten bu yana gündemde olan, buna mukabil sonuçlandırılması en uzun zaman alan TEKEL özelleştirmesi, öncesi, sonrası ve kaybettirdikleri ile araştırmacıların ilgi kaynağı olmaya devam edecektir.

Bu makalenin sınırlı alanı içerisinde, özellikle özelleştirme sonuçları değerlendirilecek olmakla birlikte, sonuçtan önce TEKEL’in ülke ve faaliyet sektörü içindeki konumunu yaşanan süreci ve etkenleri sınırlı ölçekte de olsa ele alınmasında yarar bulunmaktadır.

Tekel’in Hukuki Statüsü

TEKEL’in özelleştirmeyle tasfiye edilen iki önemli üretim sahası alkollü içki ve tütün mamulu üretimi birimleridir.

08.06.1984 tarihli ve 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Karamame ve değişiklikleri çerçevesinde faaliyette bulunmak üzere Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü adı altında

* Av., TEKGIDA-İŞ Sendikası, Genel Sekreter Yardımcısı

teşkil olunan TEKEL, bilahare Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 05.02.2001 tarihli ve 2001/6 sayılı Kararı ile özelleştirme kapsam ve programına alınmış ve 03.01.2002 tarihli ve 4733 sayılı Kanun ile İktisadi Devlet Teşekkülü olarak yeniden yapılandırılarak, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na(ÖİB) devredilmiş ve 4046 sayılı Kanunun 20inci maddesine göre, ÖİB tarafından 01.01.2003 tarihi itibarıyla statüsü Anonim Şirkete dönüştürülmüştür.

Daha sonra, Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Anonim Şirketi'nin sahip bulunduğu Tekel Alkollü İçkiler Sanayii Müessesesi, Tekel Sigara İşletmeleri Müessesesi ayrı ayrı Anonim Şirkete dönüştürülmüş ve TEKEL Dağıtım ve Pazarlama Müessesesi ise ikiye ayrılarak, Alkollü İçkiler Sanayii Pazarlama ve Dağıtım Anonim Şirketi ile Sigara Pazarlama ve Dağıtım Anonim Şirketi olarak iki yeni şirket kurulmuştur. Bu şirketlerin tescil ve ilanına izin verilerek, Alkollü İçkilere ait şirketlerin statüleri 11 Haziran 2003 tarihli ve 5817 sayılı, Sigara sektörüne ilişkin şirketlerin statüleri ise 10 Haziran 2003 tarihli ve 5816 sayılı Ticaret Sicili gazetelerinde ilan edilmiştir.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı 07.06.2003 tarihinden itibaren ulusal düzeyde yayın yapan muhtelif gazetelere verdiği ilanlarla Alkollü İçkiler Sanayii ve Ticareti Anonim Şirketi ile Sigara İşletmeleri Anonim Şirketi'nin blok satış yöntemiyle özelleştirileceği yolunda ihale ilanları vermiştir.

TEKEL'e ait ve kurumun ana faaliyet sahası olan iki birimin özelleştirilmesi aynı tarihte start almakla birlikte farklı zamanlarda nihayete ermiştir. Alkollü içkiler ve sigara üretim faaliyetlerinin sektörel olarak farklı özellikler taşıması ve her biri başlıbaşına büyük önem taşıması nedeniyle incelememizde her iki sektörde yaşanan özelleştirme süreci ayrı ayrı ele alınacaktır.

Alkollü İçkiler Birimi Özelleştirilmesi

Alkollü içkiler biriminin sigarayla birlikte başlayan özelleştirme macerası, Kasım 2003'te yapılan ihalenin, 23.12.2003 tarihli ve 25325 numaralı Resmi Gazete'de yayımlanan 2003/85 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile onaylanması sonucu NUROL-LİMAK-ÖZALTIN-TÜTSAB Ortak Girişim Grubu'na 292 milyon dolar bedelle satılması ve hisse devir işlemlerinin de 24 Şubat 2008 tarihinde gerçekleşmesi ile tamamlanmıştır. Alıcı Konsorsiyum kurmuş olduğu MEY A.Ş. tarafından şirketi devralmış, ancak devir işleminin üzerinden iki yıl gibi bir süre sonra, şirket bu kez bir Amerikan yatırım şirketi olan Texas Pasific firmasına yüzde 90 hissesi 810 milyon dolar bedelle satılmıştır. Halihazırda da bu şirketin mülkiyetinde üretim faaliyetini sürdürmektedir.

Özelleştirmenin sonuçlarını doğru ve isabetli bir şekilde değerlendirebilmek için öncelikle şirketin özelleştirme öncesi konumu ortaya konulacak ve daha sonra bu günkü durum ve verilerle karşılaştırılacaktır.

Alkollü İçkilerin Üretim Yapısı

Alkollü içkiler şirketinin Eylül 2003 itibarıyla, ülke sathına dağılmış bulunan fabrikaları şunlardır. Ankara Bira, Bilecik İçki, Çanakkale Kanyak, Diyarbakır İçki, İstanbul İçki, İzmir İçki, Nevşehir İçki, Tekirdağ İçki, Alaşehir Suma, Karaman Suma, Kilis Suma, Tarsus Suma, Ş.Urfa Suma, Elazığ Şarap, Kırıkkale Şarap, Şarköy Şarap, Ürgüp Şarap, Yozgat Bira fabrikaları. Özelleştirme İdaresi tarafından hazırlanan sunumda, 2003 yılı sonu itibarıyla Gaziantep, Şanlıurfa ve Kırıkkale Fabrikalarının kapatılma aşamasında olduğu buna mukabil, Acıpayam'da anason işleme tesisinin 2003 sonuna doğru faaliyete geçeceği belirtilmiştir.

Nitekim, 27 Şubat 2004 tarihinde gerçekleştirilen hisse devir işlemi sonrasında, TEKEL bünyesinden devralan şirket MEY A.Ş.'ye, sunumda öngörüldüğü şekilde toplam 17 fabrika devredilmiştir.

2009 yılına geldiğimizde devredilen 17 fabrikadan sadece 9'u faal bulunmaktadır. Bu fabrikalar, Tarsus, Kilis, Karaman ve Alaşehir Suma Fabrikaları, Nevşehir, Bilecik, Tekirdağ İçki Fabrikaları ve Şarköy ile Elazığ Şarap Fabrikalarıdır. (İstanbul, İzmir ve Ankara'daki fabrikaların kurulu buldukları gayrimenkullerin mülkiyeti özelleştirmede satış konusu edilmemiş, beş yıllık kullanma hakkı devredilmiştir)

İstihdam Yapısı

Eylül 2003 itibarıyla TEKEL Alkollü İçkiler biriminde çalışmakta olan mavi yakalı sayısı 3.631'dir. Özelleştirme şartnamesinde tüm mavi yakalı işçilerin kıdem ve ihbar tazminatı ile diğer ödemelerinin TEKEL Alkollü İçkiler birimi tarafından karşılanacağı, devrolunacak işçilerin yeni hizmet akdi ile işe başlayacakları düzenlenmiştir.

Hisse devri (27 Şubat 2004) esnasında 1700 işçinin TEKEL'le ilişkisi kesilmiş ve MEY A.Ş. bünyesinde çalışmaya başlamışlardır.

2009 yılına geldiğimizde mavi yakalı işçi sayısı 323'e düşmüş bulunmaktadır. Sendikal örgütlülük konusunda bir sorun yaşanmamıştır ve toplu sözleşmeli düzen devam etmektedir.

Tekel, Nasıl Bir İşletme Devretti?

2002 yılında Türkiye’de gerçekleşen alkollü içkiler tüketiminin 886 milyon litre ve pazar büyüklüğünün 4.3 milyar ABD doları olduğu belirtilmektedir. (TEKEL Yönetim Sunumu 2003. ilgili bölümde satış değerinin Euromonitor tarafından, perakende ve yerinde tüketim satışlara dayalı olarak hesaplandığı, bu değerlerin kar marjı ve ithalat vergilerini içerdiği belirtilmiştir)

Aynı sunuma göre yüksek alkollü içkiler ve şarap Türkiye alkollü içkiler pazarının yüzde 37’sini oluşturmakta ve yüksek alkollü içki ve geleneksel içki tüketiminin yüzde 78’inin rakıya ait olduğu belirtilmektedir.

2002 yılında TEKEL’in pazar payı, Rakı’da yüzde 100, diğer yüksek alkollü içkilerde yüzde 71, Şarap’ta yüzde 8 ve Bira’da yüzde 1’dir.

Özelleştirme Yüksek Kurulu’na satışına onay verilen Alkollü İçkiler Sanayii ve İşletmeleri A.Ş., 2002 yılında kamuya 2.9 katrilyon TL kaynak aktaran ve 4.4 katrilyon TL satış hasılatı bulunan TEKEL’in sigaradan sonraki en büyük gelir getiren bölümüdür. 2003’ün 9 aylık verilerine göre 4,3 katrilyonluk hasılatın yüzde 21.3’ü, satışa konu olan alkollü içkiler bölümünden gelmekte yani, 903 trilyon TL’lik hasılat payı bulunmaktadır. (TEKEL Aylık Faaliyet Raporu- Eylül 2003) O günkü Dolar kuru bazında hesaplandığında sadece 9 aylık hasılatı 600 milyon Dolar civarındadır. 2002 yılı değerleri ile bakıldığında ise satış hasılatı 862.8 trilyon TL’dir ve yine Dolar bazında 575 milyon Dolar’lık bir değeri ifade etmektedir.

Ancak, meselenin asıl çarpıcı yönü, özelleştirme sonrasında Yüksek Denetleme Kurulu tarafından yapılan inceleme sonucunda hazırlanan özel raporun satırları arasından anlaşılmaktadır.

Alkollü içkiler Sanayii ve Ticaret A.Ş.’nin özelleştirilmesi için 7.6.2003 tarihinde ilana çıkmış, satışa ilişkin komisyon kararı 5.11.2003 tarihinde alınmış sözkonusu karar 22.12.2003 tarihinde onaylanmış ve hisse satış sözleşmesi ise 27.2.2004 tarihinde imzalanmıştır. Diğer bir deyişle şirketin özelleştirilmesi, ilana çıkış tarihinden 8 ay sonra gerçekleşmiştir.

Yüksek Denetleme Kurulu’nun Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Özelleştirme Fonu 2003 Yılı Raporu’nun eki olan Özel inceleme raporunda, süreç içerisinde yaşananlar şöyle özetlenmektedir

“1- ÖİB tarafından TEKEL’e gönderilen 02.12.2003 tarihli yazıda cari hesabın 1.10.2003 tarihi itibarıyla kesilmesi belirtilmekle birlikte, bu tarih itibarıyla hesap kesimi gerçekleştirilmemiştir.

2-*Alkollü içkilerin özelleştirilmesi ile ilgili olarak 05.06.2003 tarihinde anonim şirkete dönüştürülmesinden iki gün sonra ihale için ilana çıkılmış, buna mukabil, ilan tarihindeki bilançonun kesin durumu ancak iki ay sonra belirlenmiştir. Alkollü İçkiler San. ve Tic. A.Ş.'nin 31.12.2003 tarihli bilançosu ve gelir tablosu bu şirketin özelleştirme sonucu devredildiği 27.02.2004 tarihinden sonra, 10.03.2004 tarihinde ancak çıkarılabilmektedir. Böylece özelleştirilen şirketin alıcıya devrinin yapıldığı ve Hisse Devir Sözleşmesi'nin imzalandığı 27.02.2004 tarihinde bu şirketin 27.02.2004 tarihli bilançoları mevcut olmadığı gibi, 31.12.2003 tarihli bilançolarının dahi devir tarihi itibarıyla çıkarılmamış olduğu devir işlemlerinde sağlıklı bilgi ve belgelerin oluşturulmadığını göstermektedir.*

3-*Şirket, geçmiş yıllardan bu yana yılın son aylarından itibaren ertesi yıl ihtiyacı için üzüm, anason ve alkol gibi parasal tutarı büyük düzeye ulaşan alımlar yapmaktadır. Ayrıca şirketin devam eden yatırımları nedeniyle yüklenicilere her ay hak ediş ödenmektedir... Cari hesabın ÖİB'nin 1220 sayılı Olur'unda yer aldığı üzere 31.10.2003 tarihi itibarıyla mutabakata varılan tutar üzerinden tasfiye edilmemesi, Şirketin faaliyetlerinin de Tekel'e borç olarak yansıtılmaya devam edilmesi hususunun, bu konuda TEKEL aleyhine nasıl zarar oluşturduğu örneklerden açık olarak anlaşılmaktadır. Örneğin, Alkollü İçkiler Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin şirketin devredildiği 27.02.2004 tarihinden bir gün öncesi 26.02.2004 tarihinde vadesi dolan 10.6 trilyon lira tutarındaki KDV bedeli ile aynı biçimde 25.02.2004 tarihinde şirket için 507,1 milyar liralık malzeme bedelini cari hesaba yansıtıp şirket açısından borç kaydı tesis etmiştir. Netice olarak, şirketin belirsiz olan devir tarihi iki gün önce gerçekleşmiş olsa idi TEKEL A.Ş. açısından 11 trilyon liralık borç tutarının alıcı firma tarafından yükleneceği anlaşılmaktadır."*

Benzeri uygulamaların başka örneklerinin verildiği raporda daha sonra aşağıdaki satırlar yer almaktadır:

"Tüm bu işlemlerden sonra Alkollü İçkiler San. ve Tic. A.Ş.'nin özelleştirme ilanına çıkıldığı 5.6.2003 tarihli bilançosundaki stok hesapları tutarı 113,7 trilyon lira iken, şirketin ihale sonuçlarının onaylandığı Aralık/2003 ayında 185,9 trilyon lira, şirketin devir edildiği 27.02.2004 tarihli bilançosunda 177,5 trilyon lira düzeyine ulaşmıştır.

başlatılmış, ancak, 5 Kasım 2003 tarihine kadar tanınan son teklif verme süresi içinde en yüksek teklifi veren JTI firmasının 1 milyar 150 milyon dolarlık teklifi yeterli bulunmadığı için 11.11.2003 tarihinde ihalenin iptal edildiği açıklanmıştır.

Daha sonra, 13.12.2004 tarihinde sigara birimi için ikinci kez ilan verilmiş, 08.04.2005 tarihinde bu kez de teklif alınmadığı için ihalenin iptali yoluna gidilmiştir. Son olarak ise, 22.02.2008 tarihinde gerçekleştirilen ihalede en yüksek teklifi veren BAT firmasına birmilyaryediyüz milyon ABD dolara satılmıştır. Konuya ilişkin ihale komisyonu kararı 24.04.2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2008/23 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı ile onaylanmış ve böylelikle TEKEL (kamu), sigara üretim faaliyetinden çekilmiştir.

Sigara Üretim Biriminin Özelleştirilmesinin Sonuçları:

TEKEL'in sigara fabrikalarının özelleştirilmesi, gündeme geldiğinden itibaren gerek tütünle ilgili çevrelerde gerekse kamuoyunda büyük tartışmalara yol açmıştır. Zira TEKEL, bir kamu iktisadi kuruluşu olarak, tarımdan istihdama, tütün ticaretinden kamu maliyesine ve en nihayet toplumsal sağlığa kadar yayılan geniş bir yelpazede, büyük bir toplumsal kitlenin çıkarlarını yakından ilgilendiren bir faaliyet göstermiştir. O nedenle incelememizde özelleştirmenin ortaya çıkmış/çıkacak sonuçlarını sözünü ettiğimiz bu kesimler açısından ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Özelleştirmenin İstihdam Açısından Etkisi:

TEKEL, Reji'nin tasfiyesi sonrasında devlet tekeline alınan tütün açısından, 9 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Tütün Kanununa kadar gerek destekleme alımları ile gerekse tütün üretimi, ticareti ve ekim denetim yetkisini elinde bulundurması nedeniyle, belirleyici ve hayati bir rol oynamıştır.

Aslında TEKEL'in yaptığı bir tarımsal KİT olarak tam da kuruluş amaç ve felsefesine uymaktadır. Bir yandan tütün alımları ile tütün fiyatlarının oluşumunda düzenleyici bir rol oynamakta ve böylelikle tütün ekicilerinin çıkarlarını korumakta, öte yandan da sınai ve ticari faaliyetleri ile üretilen tütünü mamul hale getirip, pazarlayarak katma değer yaratmaktadır.

Tarımsal KİT olarak TEKEL'in fonksiyonunu doğru ve yerinde değerlendirebilmek için Türkiye'de tütün üreticiliğinin yapısına bakmak gerekmektedir. Şark tipi (Oriental) tütün üreticisi olan ülkemiz, dünyanın bu alanda

en önemli üretici ülkesidir. Ancak daha da önemlisi, tütünün, yetiştiği toprak vasfı itibarıyla genel olarak alternatif ürün yetiştirilmesi zor olan, kıraç ve sulu tarıma elverişli olmayan topraklarda yetişmesi ve bu toprakların yoksul sahiplerinin tek geçim kaynağı olmasıdır. Özellikle Cumhuriyetin başlangıç yıllarında gerek ihracatta gerekse devlet gelirleri içinde bitkisel üretim olarak çok önemli bir yer teşkil eden tütün, sanayileşmenin yapısı değiştikçe görece değerini kaybetmekle birlikte, tütün üreticileri açısından tek ve en fazla gelir getiren kaynak olması niteliği ile önemini daima muhafaza etmiştir.

TEKEL'in özelleştirme kapsam ve programına alındığı 2001 yılında tütün üreticisi sayısı 477.829 (TEKEL verileri), 4733 sayılı Tütün Kanununun yürürlüğe girdiği 2002 yılında ise 402.889'dur (a.g.k) 2008 yılına geldiğimizde ise sözleşmeli üretim yapan üretici sayısı 194.282'ye inmiştir. (www.tapdk.gov.tr)

Tekel'de İstihdam

Özelleştirme süreci sadece tütün üreticilerini değil, aynı zamanda TEKEL'in istihdam yapısını da olumsuz etkilemiştir. Gerçi 1994 krizinden sonra, genel olarak kamu kuruluşlarında emeklilik hakkını elde eden işçilerin kendi talepleri alınmaksızın işten çıkarılmaları ve boşalan kadroların yerine yeni işçi alınmaması nedeniyle yıldan yıla bir erime zaten söz konusuydu. Ancak, buna rağmen, 2001 yılında 30.124 (TEKEL Genel Müdürlüğü 2001 yılı raporu. YDK) işçi çalıştıran TEKEL'in, 2004 yılında alkollü içkiler, 2008 yılında da sigara biriminin özelleştirilmesi sonucunda çalışan işçi sayısı 12 bin civarına gerilemiştir.

Sigara imalat faaliyetini terkederek TEKEL'in yaprak tütün ve tuz işletmesi faaliyetleri nedeniyle istihdam ettiği bu kadronun, özellikle yaprak tütün işleme sanayiinde ortaya çıkan büyük bir atıl kapasite nedeniyle, henüz belirlenmemiş bir takvim ve süreç ile eritilmesi beklenmektedir. Başka bir ifadeyle özelleştirmenin Kurum'un istihdam yapısına getirdiği olumsuz sonuçlar henüz netleşmemiştir.

Ancak, TEKEL özelleştirmelerinin istihdama getirdiği olumsuz etkileri sadece kendi kadrolu işçisi noktasından değerlendirmek eksik ve yetersiz olacaktır.

Zira, özelleştirme programına alındığı sırada, 110 yaprak tütün işyeri, 6 sigara fabrikası, 19 alkollü içki üretim tesisi, 84 pazarlama müdürlüğü, 10 tuz işletmesi, bir kibrit fabrikası, bir ambalaj fabrikası ve bir sung ipek, viskoz fabrikası olan TEKEL, 2009'a geldiğimizde 57 yaprak tütün işyeri, iki tuz işletmesi ve bir ambalaj fabrikası olan işletmeye dönüşmüştür. Sigara bölümünü devralan şirket, daha başlangıçta sadece Tokat ve Balıca'daki fabrikaları açık tutacağını ilan etmiştir. Halihazırda üretim faaliyetini de bu iki fabrikayla sürdürmektedir.

Bu noktada asıl önemli olan, TEKEL'in tüm bu işyerlerinin önemli bir kısmının, Türkiye'nin hemen bütün bölgelerine dağılmış bulunduğu ve sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında geride bulunan yerlerde faaliyet gösteriyor olmasıdır. TEKEL, bu bölgelerde çoğu kez yörenin tek sınıai kuruluşu olarak çalışmış, sadece işçisine değil, çevre esnafına da ekonomik gelişme fırsatı sunmuştur.

Elbette ki, ekonomik ömrünü tamamlamış ya da işletmesel olarak faal durumda tutulması akılcı olmayacak işyerlerinin kapatılması doğal olmakla birlikte, özelleştirme sürecinin TEKEL'i tütün ve sigara piyasasından hızla dışlayan etkisi, işletmelerinin birer birer kapatılmasını adeta dayatmıştır. Burada özelleştirmeci iradenin TEKEL'i sistematik bir küçültmeye tabi tuttuğundan söz etmek daha doğru olacaktır.

Özelleştirmenin Tütün Tarımına Etkileri

TEKEL'in özelleştirilmesine ilişkin süreç, en yok edici etkisini tütün tarımı üzerinde göstermiştir. TEKEL, 1984 yılında Turgut Özal'ın "gece yarısı golü" diye nitelendirdiği sigara ithalatının serbest bırakılması, 1986 yılında tütünde devlet tekelinin kaldırılması ve 1992 yılında ilk kez üretim faaliyetine başlayan yabancı sigara üreticilerinin acımasız ve yoğun rekabetine rağmen, özelleştirme kapsam ve programına alındığı 2001 yılına kadar, piyasanın hakim aktörü olma vasfını korumayı başarmıştır. 2001 yılına gelindiğinde, son beş yılını yaklaşık yüzde 70 pazar payıyla sürdüren TEKEL'in sigara piyasasındaki payı bu yıldan itibaren hızla gerileme kaydetmeye başlamıştır.

Özelleştirme sürecinin tütün tarımına olumsuz etkilerini, tütün alım rakamlarında da izlemek mümkündür. 2002 yılında 159.521 ton olan tütün alımı, 2008 (2007 ürünleri için) yılında 74.584 tona düşmüş bulunmaktadır.(TAPDK)

Özelleştirme kapsam ve programına alınması sonrasında aşağıdaki bölümler içinde daha ayrıntılarıyla yer vereceğimiz gibi, bir yandan sigara piyasasındaki pazarını kaybeden TEKEL, bu olgu nedeniyle kurum adına yaptığı alımları büyük ölçüde düşürmüştü, bir yandan da 2002 ürünü sonrasında destekleme sisteminin kaldırılmış olması nedeniyle Hazine adına alım yapmayı bırakmıştır. Tütün alım rakamlarının bu denli gerilemiş olmasında tüm bu gelişmelerin birinci derecede önemi olduğu tartışmasızdır.

2001 yılında TEKEL'in sigara piyasasında yüzde 68,63 olan payının sigara işletmelerinin devrolduğu 2008 Haziranında yüzde 29'lara düşmüş olması, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu raporlarda kaçınılmaz

bir süreç olarak ve kısmen de TEKEL'in başarısızlığı gibi sunulmakla birlikte, sektörü yakından izleyen kişilerin de bildiği gibi böyle bir tespitin gerçekte bir ilgisi bulunmamaktadır.

TEKEL'in, sektörün yabancı rekabetine açılmasından sonra geçen on yedi yılda kaybettiği pazar payından daha fazlasının özelleştirme programına alınmasından itibaren geçen ilk beş yılda kaybetmesi, sürecin, olağan rekabet koşullarının dışında oluşan müdahalelerle gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu konunun ayrıntısına girmeden önce, TEKEL'in piyasa payındaki gerilemeye ve özellikle Şark tipi tütünle imal edilen sigara pazarının daralmasına bağlı olarak tütün üretiminin nasıl bir erozyona uğradığına bakalım;

“Şark tipi sigaraların (yüzde yüz yerli tütün) toplam pazardaki payları amerikan harmanlı sigaraların pazara girmelerinden itibaren düşmekle beraber, 2004 yılı öncesine kadar yüzde 35-40 aralığında istikrarlı bir pazar payını muhafaza etmişlerdir. Ancak, bu pay 2004'te yüzde 22'ye, 2005'te yüzde 14'e ve 2007 yılında yüzde 9'a gerilemiştir.”(Rekabet Kurulu Kararı Karar No. 08-26/284-92, T. 27.3.2008 www.rekabet.gov.tr)

TEKEL'in sigara piyasasındaki (şark tipi ve amerikan harmanlı sigara toplamı üzerinden) payı ise, 2000 yılında yüzde 69,57, 2001 yılında yüzde 68.63, 2002 yılında yüzde 60,8, 2003 yılında yüzde 56,5, 2004 yılında yüzde 47,17, 2005 yılında yüzde 38,67, 2006 yılında yüzde 32 ve 2007 yılında yüzde 29 olarak gerçekleşmiştir.

Özelleştirme sürecine alınması ile birlikte gerek şark tipi tütünden üretilen sigara pazarında, gerekse toplam sigara pazarında yaşanan gerilemenin TEKEL'i ne ölçüde küçülmeye zorladığını ortaya koyan bu rakamsal verilerden sonra, bu gelişmenin tütün tarımına ne şekilde yansıdığına da yine rakamlar üzerinden bakarsak;

4733 sayılı Tütün Kanunu ile tütün ekim ve ticaretinin serbest piyasa düzeni mantığı ile şekillendirilmesi ve 2002 yılında destekleme sisteminin de sona erdirilmesi sonucu ortaya çıkan olumsuz gelişmeyi gösteren veriler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Netice olarak Alkollü İçkiler San. ve Tic. a.Ş. 'nin TEKEL A.Ş. 'ye olan borçlarının izlendiği cari hesap kalıntısı, özelleştirilme çerçevesinde satış için ihale ilanına çıkıldığı Haziran 2003 tarihinde 107.5 trilyon lira iken,

-Cari hesabın tasfiye tarihi olarak bildirilen 31.10.2003 tarihinde 189,8 trilyon liraya,

-31.12.2003 tarihinde 256,2 trilyon liraya,

-Şirketin devir sözleşmesinin imzalandığı 27.02.2004 tarihinde ise 307 trilyon liraya ulaşmıştır.

Belirtilen bu uygulama içinde devir işlemleri sırasında geçmiş yıllardan bu yana sürdüren uygulama sonucu Şirket tarafından üretilip, irsalat fiyatı biçiminde tanımlanan iç satış fiyatı üzerinden Sigara Pazarlama ve Dağıtım A.Ş. 'ye devredilen mamulat uygulamasında devir tarihi itibarıyla (27.02.2004) Sigara Pazarlama ve Dağıtım A.Ş. stoklarında yer alan ve dolayısıyla TEKEL'e ait 71,6 trilyon lira değerindeki şişelenmiş rakı şarap, cin votka kanyak gibi mamulatin ÖTV sistemi için uygulanan konsinye satış sistemi ileri sürülerek Alkollü İçkiler Sanayi ve Tic. A.Ş. 'ye iade edildiği bu suretle TEKEL A.Ş. CARİ HESABININ, 71,6 TRİLYON LİRA DEĞERİNDEKİ MAMULAT TUTARI KADAR büyüdüğü saptanmıştır.

Devir işlemlerinde TEKEL aleyhine benzer yanlış uygulamalar Alkollü İçkiler San. ve Tic. A.Ş. ile birlikte devri yapılan Alkollü İçkiler Paz. ve Dağıtım A.Ş.'nin devir işlemlerinde ortaya çıkmıştır. Bu şirketin 11.03.2004 tarihinde ancak çıkarılabilen 27.02.2004 tarihli bilançosunun aktifinde 193 nolu peşin ödenen vergiler hesabında yer alan ve tamamı TEKEL Genel Müdürlüğü tarafından Kasım 2003 tarihinde ödenen 11.058 milyar liralık Geçici Vergi tutarının TEKEL hesaplarına devir edilmesinde sorun yaşandığı ve görüşmeler sonucu bu tutarın ancak 8.839 milyar lirasının TEKEL A.Ş. hesaplarına aktarılabilirdiği saptanmıştır.

... Söz konusu uygulamalar neticesinde, İdarece 5.6.2003 tarihi itibarıyla 68,3 trilyon liralık bir öz varlığa sahip Şirket satışa sunulmuş iken, ihale süreci içinde gerçekleştirilen mali yapı düzenlemesine ilişkin operasyonlarla 348,4 trilyon liralık bir öz varlığa sahip

Şirket alıcıya devredilmiş, öz varlık artışının bir kısmı şartname hükümleri uyarınca kıdem tazminatı yükümlülüğünün TEKEL’ce üstlenilmesinden, bir kısmı ise ihale sürecinde iken İdarece alınan ve yatırımcılara deklare edilen 31.10.2003 tarihi itibarıyla mutabakata varılan cari hesap rakamından kaynaklanmış, bakiye ise Şirket tarafından devir tarihine kadar işletmecilik faaliyetleri gereği ihtiyaç duyulan tüm kaynağın TEKEL’ce üstlenilmesinden kaynaklanmıştır. Diğer bir deyişle, gerek şartname hükümlerine, gerekse “blok hisse satışı” ilkelerine göre şirketin aktif ve pasifi ile devri söz konusu olmamıştır.”

Rapor’un sonuç bölümüne göre şirketin ilana çıktığı 5.6.2003 tarihli bilançosu ile 27.02.2004 tarihli bilanço net aktif değer karşılaştırması ve TEKEL tarafından üstlenilen 31.9 trilyon lira tutarındaki kıdem tazminatı da dikkate alınmak suretiyle, cari hesabın tasfiye ediliş şekliyle ortaya çıkan fark 248,2 trilyon lira olarak hesaplanmaktadır. Yine sonuç bölümünden anlaşıldığı kadarıyla, 31.10.2003 (hesap kesimine esas olan bilanço tarihi) tarihinden 27.02.2004 (devir tarihi) tarihine kadar olan dönemde Şirketin (Alkollü İçkiler) işletme ve yatırım harcaması niteliğindeki alımları için aktarılan kaynaklar nedeniyle artan cari hesap ve devir tarihi itibarıyla oluşan hesap TEKEL A.Ş. tarafından “zarar” kaydedilerek tasfiye edilmiştir.

Özel inceleme raporu, TEKEL’in Alkollü İçkiler Birimi’nin hangi şartlar altında özelleştirildiğini son derece ibret verici bir şekilde ortaya koymaktadır. Özelleştirme sürecinde Şirketin tanıtımı amacıyla hazırlanan özel sunum raporuna göre ise modernizasyon, idame ve yeni donanım için son beş yıl içinde yaklaşık 150 milyon ABD dolarlık yatırım yapıldığı belirtilmektedir.

TEKGIDA-İŞ Sendikası’nın özelleştirmenin iptali için açmış olduğu dava, incelemenin kaleme alındığı sırada halen devam etmektedir. Ancak, ortaya konulan bu veriler sanıyoruz TEKEL’in alkollü içkiler biriminin hangi koşullar altında özelleştirildiği hususunda yeterince bilgi vermektedir.

Sigara Fabrikalarının Özelleştirilmesi

TEKEL’e ait sigara fabrikalarının özelleştirilmesi, alkollü içki bölümüne göre daha uzun bir süreçte gerçekleşmiştir.

07.06.2003 tarihinde alkollü içki bölümü ile aynı günde satış için ilan verilen sigara üretim faaliyetleri için önce “blok satış” yöntemiyle özelleştirme girişimi

2002-2007 Tütün Ekici Ve Alım Verileri

2002 ÜRÜN YILI	BÖLGE	EKİCİ (Adet)	MİKTAR (Ton)	2007 ÜRÜN YILI	
				EKİCİ (Adet)	MİKTAR (Ton)
TEKEL	EGE	105.078	23.312	612	81
	KARADENİZ	58.017	11.310	12.995	2.369
	MARMARA	5.937	1.059	1.224	443
	DOĞU	23.182	4.455	19.684	3.671
	GÜNEYDOĞU	102.607	17.948	79.484	14.609
	TEKELTOPLAM	294.821	58.084	113.999	21.173
ÖZEL	EGE	88.613	80.879	49.926	38.476
	KARADENİZ	16.606	12.925	12.691	10.791
	MARMARA	5.842	7.633	1.763	3.591
	DOĞU	0	0	957	316
	GÜNEYDOĞU	0	0	433	237
	ÖZEL TOPLAM	111.061	101.437	65.770	53.411
GENEL TOP.		405.882	159.521	179.769	74.584

Kaynak: TAPDK www.tapdk.gov.tr

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, TEKEL, 2002'den sonra pazar kaybına bağlı olarak tütün alımını azaltmıştır. 2002-2007 arasında TEKEL alımlarının yüzde 63,5 oranında gerilediğini görüyoruz. Bu gerilemenin toplam tütün alımına yansımaları ne şekilde gerçekleşmiş diye baktığımızda ise, aynı dönem sonunda toplam tütün alımının yüzde 53,2 oranında azaldığı ortaya çıkmaktadır. Tütünde yaşanan kan kaybını tütün ekicisi sayısındaki gerilemeden de tespit etmek mümkündür. 2002 yılında 405.882 olan ekici sayısı, 2007 ürün yılı için yüzde 55,7 gibi bir oranla 179.769'a gerilemiş bulunmaktadır.

Ancak tütüncülüğümüz için vahim gerileme asıl rakamların arasında gizlidir. Zira, yukarıdaki tablo incelendiğinde görüleceği üzere Türkiye'nin dünyaca ünlü marka olmasına neden olan kaliteli ürünün yetiştiği Ege Bölgesi'nde TEKEL, 2002'den 2007'ye 23.312 tondan neredeyse yok mertebesine 81 tona alımlarını düşürdüğü halde, Ege Bölgesi'nde bu dönem içerisinde tütün alımı TEKEL'in bıraktığı boşluğun çok ötesinde iki katı düzeyinde 42.839 ton gerilemiş bulunmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu tütüncülüğünde Ege ve Karadeniz bölgelerine göre nisbi olarak düşük gerileme ise bu bölgelerimizin tütünün pazar sorununu hallettiğine işaret etmemektedir. Zira yine Tablodan da anlaşılacağı üzere ihraç kabiliyeti bulamayan ve özellikle TEKEL'in yerli tütünden imal ettiği sigara pazarı için kullandığı bu tütünlerde özel sektör piyasaya girmemekte ya da sembolik alımlar gerçekleştirmektedir.

Yine, 2004 yılından beri, 4733 sayılı yasaya eklenen Geçici Maddelerle, Hazine adına TEKEL'e sözleşmeli üretim yaptırıldığı göz önünde tutulursa, normalde TEKEL'in alımlarını daha da düşüreceği, dolayısıyla alınan ek tedbirler sayesinde tütün alımlarının bu seviyede kalabildiği de unutulmamalıdır.

İçinde bulunduğumuz noktada, TEKEL artık sigara üretim faaliyetinden tamamen çekilmiş bulunmaktadır ve tütün alım ve işleme faaliyetine devam edip etmeyeceği ya da etse de hangi ölçekte ve koşullarda devam edeceği tam bir belirsizlik taşımaktadır.

Ancak şurası bir gerçek ki; tütün tarımından ekmeğ yiyen yaklaşık bir milyona yakın insanımızın geleceği artık çok büyük bir risk altındadır. Şark tipi tütün üretiminde özellikle üretimini arttıran Türki Cumhuriyetler, uzak doğu ülkeleri ve Ermenistan'ın artan rekabeti karşısında, (DPT, IX.Plan Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii ÖİK Raporu, 2007) yoksul toprakların tek ürünü olan tütünü ve bu toprakların insanlarını iş ve ekmeğinden yoksun bırakmamak için her ne kadar tütün mamulü üretim sahasından çekilmiş olsa da en azından müdahil kurum olarak TEKEL'in varlığına mutlak bir şekilde ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde ürün fiyatı olarak büyük şirketlerin dayatması altındaki ekicilerin tütüncülüğü daha fazla sürdürmeleri olasılığı bulunmamaktadır.

Özelleştirmenin Yabancılaşma Etkisi

Dönemin Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Bey'in "hesapları görüldü ve muamele bitti" diye ifadelendirdiği (Doğruel, Doğruel, 2000: 132) Reji'nin devreden çıkarılması operasyonu 25 Şubat 1925 tarihinde tamamlanırken, 1 Mart 1925 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 558 sayılı "Tütün İdarei Muvakkatesi ve Sigara Kağıdı İnhisarı Hakkında Kanun"la devlet tekeli altına alınan tütün işleme sanayii, yabancı sigara ithalatının serbest bırakıldığı 1984 yılına kadar çeşitli dönemlerde unvanı değiştirilen kamu tekelinin kontrolü altında yürütülmüştür.

2008 yılına gelindiğinde ise yine Mustafa Abdülhalik Bey'in deyimiyle, bu kez yabancı şirketler TEKEL'in "hesabını görüp, muamelesini bitirmiş"lerdir.

Bugün Türkiye’de altı tane yabancı sigara üreticisi firma faaliyet göstermektedir. Philip Morris, BAT, İmperial Tobacco, European Tobacco, JTI ve KT&G Tobacco. Tütün mamulü sektöründe yabancılaştırma harekâtı 2008’in ortalarında TEKEL’in sigara biriminin özelleştirilmesi ile tamamlanmış ve en karlı faaliyet alanlarından biri daha tümüyle yabancı denetimine devredilmiştir.

Unutulmaması gerekir ki, “yabancı ya da kamu farketmez hepsinden aynı vergiyi alıyoruz” tezi, eksik ve yetersizdir. Çünkü, sektör en karlı alanlardan biridir ve piyasada tek aktör iken sektörden elde edilen karın tamamı, rekabete açıldıktan sonra ise pazar payıyla elde ettiği karın tamamı yurt içinde yine bu ülkeye kaynak olarak geri dönerken, bu gün yaklaşık 5,5 milyar dolarlık bir piyasada yabancı şirketlerin elde ettiği kar kendi ülkelerine transfer olmaktadır. Çalıştırdıkları yabancı personele ödenen ücret, royalty gibi haklar adı altında yurt dışına transfer edilen kaynak yine bu ülkenin kaybıdır. İstanbul Sanayi Odası’nın 500 Büyük Firma verilerinde (2007 yılı), piyasanın yüzde 42’sini kontrol eden Philip Morris firması’nın vergi öncesi karının, 531,6 milyon YTL, yüzde 12’sini kontrol eden JTI firmasının 50,5 milyon YTL olduğu düşünülürse, ülkece ne kaybettiğimizin değeri daha iyi anlaşılacaktır.

Bütün bunların yanısıra, artık piyasayı üretici firması aracılığı ile kontrol imkanını da elinden kaçıran devlet, bundan böyle vergi uygulamalarındaki inisiyatifi de yabancı şirketlerin insafına bırakmıştır. Bundan böyle hükümetler, her vergi artışı girişiminde yatırımların başka ülkelere kaydırılması tehditi ile karşılanacaklarından şüphe duymamalıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

TEKEL’in alkollü içkiler ve tütün sanayii sektörlerinin özelleştirilmesi ile sonuçlanan süreci doğru ve isabetli bir şekilde değerlendirebilmek için, sektör tarihinde çok önemli bir yer tutan ve Reji İdaresi’nin kuruluşuna kaynaklık eden ünlü Muharrem Karamamesi’ne (20 Aralık 1881) kadar uzanmak gerekecektir.

“Reji İdaresi’nin oluşumu, Osmanlı Devleti’nin dış borç sorunu ve yönetimi ile çok yakından bağlantılıdır. Savaşlar ve bu savaşların yarattığı finansman ihtiyacı, Düyun-u Umumiye’nin kurulduğu tarih olan 1881 öncesinden başlayarak, tütün, tuz, vb. gibi gelirlerin karşılık gösterilmesi ile sağlanmıştır.” (Doğruel, Doğruel.2000: 61) 93 Harbi sonrasında dış borçları ödemekte zorlanan ve finansman ihtiyacı giderek artan Osmanlı devleti, borç veren ülkelerin baskılarına daha fazla dayanamamış ve önce bazı vilayetlerin damga resmi, müskirattan (içki) bir tür ruhsatiye resmini (müskirattan alınan gümrük resmi hariç) İstanbul ve civarındaki balık resminin, İstanbul civarı ile Bursa ve Samsun ipek öşrünün(yine

gümrük resimleri hariç olmak üzere) mültemizliği (toplanması) tütün ve tuz inhisarının idaresini kapsayacak "Rüsumu Sitte" idaresinin kurulmasına (a.g.k.) onay vermek zorunda kalmış, ancak gelirlerin iyi idare edilemediği gerekçesiyle, yeni bir borç müzakere süreci başlatılmış ve Düyun-u Umumiye'nin kurulması ile Rüsum-u Sitte idaresi de bu kuruluşa devredilmiştir.

Düyun-u Umumiye İdaresi, Maliye Bakanlığında bağımsız, yedi kişilik bir konsey tarafından oluşturulmuş ve üyeleri, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı delegeleri ile İngiltere, Hollanda ve Belçika alacakları temsilcisi ve Galata Bankerleri temsilcilerinden oluşmaktadır. Konseyin sorumluluğu, vergileri toplayıp, dış borçların ve faizlerinin ödenmesini sağlamaktır. Düyun-u Umumiye'nin kuruluşundan sonra, Muharrem Karamamesi'nin 9. maddesine dayanılarak (ki Osmanlı Hükümeti böyle bir şirket kurulmasına karşı çıkmama konusuna angaje olmuştu) (Doğruel ,Doğruel, 2000.) 10 Ocak 1883 tarihinde Reji İdaresi kurulmuştur.

Reji idaresinin elde ettiği yetki ve imtiyazları başlıklar halinde sıralamak gerekirse, kaçakçılığı engellemek için memur atayabilme yetkisi (hükümet destek vermek zorundaydı), piyasaya tahvil çıkarabilme yetkisi, tütün üretmek ve saklamak için yaptığı binaların arazi vergisinden, gelirlerinin temettü vergisinden, patent hakkı vergisinden muaf olacak, ayrıca hisselerle ilgili işlemlerinden pul parası alınmayacak, 30 senelik bir imtiyaz süresi ile Doğu Rumeli hariç, bandrol sisteminin geçerli olduğu yerlerde tüketime yönelik tütünü üretip, alıp satabilme, sigara, puro, ağız tütünü, enfiye üretimi, kıyılmış tütün imalatı, (Lübnan ve Girit hariç) devlete ödenmekte olan vergileri toplama, tütün mamulü üretme tekeli, perakende satış tekeli.

"Şirket kendisine tanınan bu yetki ve imtiyazlar sonucu, Düyun-ı Umumiye'ye yılda 750.000 lira aidat ödeyecekti. Eğer karamamede sözü edilen borç tamamıyla ödenmişse, bu aidat daha sonra Osmanlı Hükümeti'ne aktarılacaktı... Şirket, gelirleri yeterli olmasa bile bu aidatı ödemek zorundaydı. Şirketin net karı, şirket, hükümet ve Düyun-ı Umumiye arasında elde edilen gelir aralığına göre belirlenmiş farklı oranlarda dağıtılacaktı." (Hükümetin hissesi, gelir dilimine göre yüzde 30 ile 75 arasında değişmektedir) (Doğruel, Doğruel, 2000, 66). (Gelir dağılım tablosu ilgili kaynakta yer almaktadır.)

Osmanlı Devleti'nin son yıllarına damgasını vurmuş bir kuruluş olarak öne çıkan Reji idaresinin, özellikle Cumhuriyetin kurucuları ve halk tarafından bir an önce kurtulması gereken kuruluş muamelesi görmesinin en büyük etkenlerinden biri de, kuşkusuz kolcu-kaçakçı çatışmalarında 20 binden fazla insanın ölümüne

neden olması (sayı net olarak bilinmemektedir) ve yabancı tahakkümü olarak algılanmasıdır.

Parvus, Reji dönemini “vaktiyle Türkiye’de tütün fabrikaları ve pek çok tütün tacirleri bulunmakta” tütün imal ve ticaretinden az çok para kazanmakta idiler. Şimdi bunların hepsi kalkmış ve “memleketten Avrupa’ya senevi 200 bin lira temettü aşırın yalnız bir reji şirketi vardır. Tütün inhisarı, Türkiye’de tütün sanayiini mahvetmiştir” şeklinde değerlendirmektedir. (Doğan Avcıoğlu, 1973: 133)

Yine Parvus, eski bandrol usulünün devam etmesi halinde devletin 500 bin lira daha fazla gelir sağlayacağını hesaplamaktadır.(Avcıoğlu.1973) Reji döneminde tütün alım fiyatlarıyla ilgili olarak kaynaklarda ise şu bilgilere rastlanmaktadır. “1891 yılında Biga ilinde Reji tarafından ekicilere önerilen fiyat kilogram başına ortalama 3 kuruştur; oysa Reji kurulmadan önce, 1884 yılında, tütün bunun tam dört katı fiyatına gitmekteydi. Bu durum, aynı eyalette 1889 yılında 87 bin kg. olan üretim oylumunun 1891 yılında 54 bin kilograma düşmesine yetecektir.” (Yerasimos, 1980: 493)

Doğan Avcıoğlu (1973) ise, kaynak gösterilen kitabında, 1885-1886 yılında, tütün alış fiyatının 7.6 kuruş, satış fiyatının 26,1 kuruş olduğunu belirtmekte, 1912-1913 yılında ise alış fiyatının 10.3 kuruşa satış fiyatının ise 35,03 kuruşa yükseldiğini belirterek, yirmi yılda alış fiyatının 2,7 kuruş satış fiyatının ise 9 kuruş arttığına dikkat çekmektedir.

Avcıoğlu’nun “Devletin gelirlerine ortak çıkan ve borç veren değil, borçları sağlam kazığa bağlayan bir idare” diye tanımladığı Düyun-ı Umumiye, o dönemde, genişleyen serbest ticaret emperyalizminin girişimlerine ortak olduğunun herkesce kabul edildiği, kapitalizmin ileri karakolu olarak hareket ettiği, (Blaisdell, 1978: 9-12) bir kurum olarak, Osmanlı devletini dünya kapitalizmi ile eklemleştiren, Osmanlı Bankası ve Reji şirketi ile birlikte Avrupa emperyalizminin simgelerinden biri olmuştur (Tezel, 1982: 80).

Bu noktaya kadar ortaya konulan tespitler, Reji’nin ülkeye girişinin, kapitalizmin sistemik genişleme ve birikim süreci ile örtüşen bir tarihsel dönemde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Bilinen tarihsel gelişmeler ile ülkeden “adeta” kovulan Reji’nin toplumsal hafızada yer eden son derece olumsuz ve kötü anılarına rağmen, yüksek alkollü içkiler ve tütün sektöründe devlet tekeli olarak faaliyet gösteren TEKEL’in bu niteliğinin, 80’li yılların başından itibaren, önce piyasa ekonomisine geçiş ve

sonrasında da özelleştirme tartışmaları ile tasfiyesi, aslında yine dünya ekonomik sistemindeki gelişmelerle paralel olarak ortaya çıkmıştır.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri: Kuramsal, Nicel Bir Çözümleme ve Reform Sorunları başlıklı incelemede¹, kapitalist ekonomilerde KİT'lerin karşılaştığı şoklar; "1970'lerin ilk yarısında ekonomik kriz, KİT'leri özel işletmelerde olduğu gibi yalnızca daralan konjonktür nedeniyle olumsuz yönde etkilemekle kalmadı; ekonominin regülasyonu ve canlandırılması doğrultusunda KİT'lere siyasal otoritelerin yüklediği misyon, bu kuruluşların ciddi finansal darboğaza sürüklenmesine yol açtı... Krize bağlı olarak giderek güçlenen yeni liberal(veya yeni muhafazakâr) akımdan kaynaklanan özelleştirme düşüncesi ve politikalarının yoğunluk ve belirli ölçüde yaygınlık kazanması KİT'lerin meşruiyet ve/veya kimlik krizi içine çekilmesine yol açtı... "serbest piyasa ekonomisi" söyleminin giderek yaygın ve yoğun bir propaganda konusuna dönüştürülmesi, kamu mülkiyeti, kamu girişimciliği ve işletmeciliğinin mahkûm edilmesine, özelleştirmenin de fetişe dönüştürülmesine önemli katkısı oldu" şeklinde ifadelendirilmektedir.

Kuşkusuz bu tespitler yalın bir gerçeği ifade etmektedir. 1970'lerde ortaya çıkan ekonomik krizin özellikle az gelişmiş ülkeleri tıpkı Osmanlı'nın son dönemlerinde olduğu gibi ağır bir dış borç sarmalı içine sürüklemiş olması ve IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların darboğazdan çıkış için az gelişmiş ülkelere dayattıkları yapısal uyum programlarının olmazsa olmaz şartı olarak özelleştirmeleri dayatması, KİT sisteminin büyük ölçüde tasfiyesi ile sonuçlanmıştır.

Yine bunun yanısıra, sözkonusu incelemede, istikrar ve yapısal uyum politikalarının KİT'ler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler üzerine yapılan bir başka tespit daha var ki katılmamak mümkün değildir. "...Yeni bir kaynak dağıtım şemasına ve regülasyon tarzına sahip olan modelde "dışa açık" ekonomik yapının oluşturulması doğrultusunda önerilen önlemler aslında yeni uluslararası işbölümünün pekiştirilmesini sağlayacak niteliktedir. Yeni düzende az gelişmiş yapıdaki ekonomilerin üretken sektörlerden filizlenen ulusal sanayileşmeyi sağlamaları olanaksız kılınmaktadır."(Boratav, Ezen, Kepenek,Sönmez,Türel, 1993)

Türkiye'nin de bir askeri darbeye malolarak eklemelendirildiği bu yeni ekonomik düzen içerisinde, yüksek kar getirisi olan bir faaliyet sahasını elinde tutan kuruluş olarak TEKEL, özelleştirme furçasının ve özellikle 70'li yılların sonlarından itibaren ulusötesileşme çalışmalarını yoğunlaştıran bütün tekellerinin etkili lobi faaliyetlerinin çekim alanı içine girerek, boy hedefi olmuştur.

1 Korkut Boratav, Aykut Ekzen, Yakup Kepenek, Sinan Sönmez, Oktar Türel, Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve Kit'ler, 1993, s.177.

2004 Şubatı'nda alkollü içkiler, 2008 Haziranı'nda da sigara sektörünü devreden TEKEL ile birlikte, aslında Cumhuriyet tarihimizin de önemli bir sayfası kapanmış bulunmaktadır. Ne yazık ki, daha 1984 yılında yabancı sigara ithalatına izin verildiği anda tepki gösterenlerin öngörülerini gerçek olmuş ve tütün ülkesi Türkiye'de bu gün Türk tütünü yaşama savaşı verir bir noktaya sürüklenmiştir.

Kamu kaynaklarının özel sermayeye transferinden başka bir anlam taşımayan özelleştirmenin alkollü içki ve tütün sektörüne getirdiği sonuçlarını Türkiye'nin az gelişmişlik konumundan ve bu konumunun getirdiği sosyoekonomik koşullardan bağımsız düşünmek olası değildir.

Her iki sektörün Cumhuriyet dönemi boyunca (yakın zamana kadar) KİT sistemi içerisinde değerlendirilip, kamu girişimciliği olarak sürdürülmesindeki temel etken tarımsal ürünlerin işlenip sınaî ürün haline getirilmesi ve pazarlanması yoluyla, hem üretici kesimin ayağına gidip ürünlerine değer kazandırmak, hem de sınaileşme, istihdam ve gelir bölüşümü politikalarının aracı olarak kalkınmaya hizmet etmektir.

Özellikle TEKEL, bu anlamda, Ziraat Bankası'ndan sonra ülkede teşkilat olarak en fazla yayılmış ve sınaî işletmeleri ile daha çok az gelişmiş ya da gelişmemiş yörelere giderek, sosyo-ekonomik gelişmelerine büyük bir katkı sağlamış bir kuruluştur.

TEKEL'in tasfiyesi, tüm bu yörelerdeki ekonomik ve sosyal refah sorunlarının değil çözümü, daha da ağırlaştığı bir dönemde gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. TEKEL işyerleri ve işletmelerinin kapanması ile bu bölgelerde yaşanacak sosyo-ekonomik sorunların fayda/maliyet analizlerinin yapılmadığı son derece açıktır. Eminiz ki, her iki biriminin özelleştirilmesinden elde edilen toplam 2,012 milyar dolarlık gelir, kaybolan, ezilen, göç yollarında heba olan hayatların ve ekonomik canlılığı sona eren yerlerin yarattığı maliyeti karşılamaktan çok çok uzaktır.

Daha da acı olan ise bir bağımsızlık savaşı sonrasında adeta sömürünün simgesi olarak algılanmış Reji'yi coşkuyla tasfiye eden bir ülkenin, tüm bunları hafızasından silerek yine aynı coşkuyla sektörünü yabancı denetimine terketmiş olmasıdır. Kuşkusuz, en doğru yargıyı tarih ve gelecek kuşaklar verecektir.

Kaynakça

- Avciođlu, Doğan (1973), "Türkiye'nin Düzeni", Cem Yayınevi, Kültür Dizisi, İstanbul.
- Boratav, Korkut ve Türkcan Ergun (ed.) (1993), İktisat Politikası Seçenekleri 1- Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Doğruel Fatma ve Doğruel Suat (2000), Osmanlı'dan Günümüze Tekel, TEKEL Yayını İstanbul.
- Donald C., Blaisdell (1979), Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi "Düyunumumiye", Doğu-Batı Yayınları, İstanbul.
- ISO 500 Büyük Firma (Ađustos-2008)
- TEKEL Alkollü İçkiler Yönetim Sunumu (2003)
- TEKEL Alkollü İçkiler Sanayii Müessesesi Faaliyet Raporu (2002)
- TEKEL Aylık Faaliyet Raporu (2002, 2003)
- Tezel, Yahya Sezai (1982), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950, Yurt Yayınları, Ankara.
- Yerasimos, Stefanos (1980), Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, 3. Baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Yüksek Denetleme Kurulu, Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü raporu (2001)
- Yüksek Denetleme Kurulu, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Özelleştirme Fonu Raporu (2003)

İnternet Adresleri

- www.rekabet.gov.tr
www.tapdk.gov.tr